

Az eleusziszi misztériumok

Andrássy Gábor, Frecska Ede,
Glaub Theodora

A misztérium jelentése: „emberi szóval kifejezhetetlen dolgok szemlélése...”, csak a kiválasztottak számára megismerhető isteni kinyilatkoztatás” (1). A misztikusok ennek beavatottjai.

Eleuszisz az antik világ egyik nagy tekintélyű kultikus központja, a Démétér és Perszefoné tiszteletére rendezett misztériumok helyszíne volt. Nevét az eliziumi mezőkkel keverik-rokonítják, mely kezdetben a holt hősök, félistenek lakhelyeként szerepelt, és később szembeállítva Hadésszal, a mennyország megfelelője lett, ahová csak az igaz lelkek kerülnek. A kultusz alapításáról egy Homérosznak tulajdonított himnusz is beszámol (Himnusz Démétérhez). Forrásaink jelentős része a beavatottaktól származik (Aszklépiosz, Szophoklész, Hérodotosz, Arisztophanész, Plutarkhosz és mások), e források által rendelkezünk felszínesebb információval a szentély működéséről; ám a misztériumok valódi természetéről csak keveset tudunk, minthogy a résztvevők tiszteletben tartották titoktartási fogadalmukat – ennek megszegése halálos bűnnek számított –, és nem fedték fel, mi zajlott a Teleszterionban (az Avatás Csarnokában) vagy Démétér templomának belső szentélyében. A beavatási rítus a források szerint lenyűgözően transzformatív volt, és majdnem mindenki „többként” tért vissza, mint ahogyan odament. Cicero szerint az eleusziszi misztériumoknak több közülük volt a tudományhoz, mint a valláshoz (2).

Történeti keretek

A Gabonaanya (Démétér) és Gabonaleánya (Perszefoné) mítosza lényegi egyezést mutat egyéb keleti mítoszok szereplőivel, Asztarté és Adonisz, Kübelé és Attisz, illetve Ozirisz és Ízisz, Tammuz és Innina történetével. Eltérő elem, hogy míg azok maskulin istent tettek hőssükké, addig a görög történetben a korábbi korok Nagy Istenanyjának egyik kései „leszármazottja” (Démétér) az egyik főszereplő. A történet szerint Démétér lánya, Perszefoné éppen virágot szedett egy réten, amikor lábai alatt megnyílt a föld, és Hadész elragadta őt azért, hogy az Alvilág királynéjává tegye. Démétér

hosszú ideig hiába kereste, majd értesülve leánya sorsáról, haragra gerjedt: megtiltotta, hogy az elvetett magból kalász sarjadjon, így természetlenné téve a földeket. Az emberek az éhhalál küszöbén voltak, ezért Zeus megparancsolta Hadésznek, hogy bocsássa el Perszefonét. Az Alvilág Ura úgy tett, mintha elfogadná ezt, ám eközben Perszefonét gránátalmaggal kínálta, ily módon magához kötötte. [Az emberiség kultúrtörténetének számos mítosza, legendája, meséje tanúsítja, hogy a mitikus-misztikus világban semmit sem lehet szájon át fogyasztani az elkárkozás veszélye nélkül. Mintha az oralitás tiltva lenne. Gondoljunk csak arra, hogy miért kerültek bajba Ádám és Éva a Paradicsomban, Jancsi és Juliska a Grimm fivérek meséjében, és a szereplők „A faun labirintusa”, valamint a „Chirico álma” című filmekben. Még a Nagy Földanya már kissé lefokozott, de alvilági körökben még befolyásos görög istennő utódalakja (Démétér) sem tudta lányát teljesen kimenteni: részmegoldás született.]

Az istenek királya végül úgy határozott, hogy Perszefoné az év kétharmad részét anyjával a felső világban töltsen, a fennmaradó időt pedig férjével az Alvilágban. Leánya visszatérésének öröme Démétér elrendelte, hogy a szántóföl-

Démétér, Triptolémusz és Perszefoné. Dombormű, az i. e. V. századból. Nemzeti Régészeti Múzeum, Athén

A misztériumok valódi természetéről csak keveset tudunk, minthogy a résztvevők tiszteletben tartották titoktartási fogadalmukat.

deken elvetett mag hajtson ki és az egész Földet virágok borítsák, majd Eleusziszbba ment és megtanította az embereket a föld megművelésére és az ezzel kapcsolatos szertartásokra.

Démétér, Triptolémusz és Perszefoné

Perszefoné alakjának különféle megjelenítései magukban rejtik a fiatal leány, a termékenység, a halál és feltámadás aspektusait, míg Démétér elsősorban az anya, az életadás, a megtartás, a földi élet aspektusait hordozza.

Néhány adat a misztériumokkal kapcsolatban:

A kultusz alapjainak eredete a történelem előtti korokra vezethető vissza, mint általában a termékenységkultuszoké, és Démétér tisztelete valamilyen formában – kis túlzással – napjainkig fennmaradt

(3). A történelem és a mítosz erősen összefonódott, Démétér az eleusziszi király fiát Triptolémuszt tanította meg a gabona termesztésére és megőrlésére, adott neki egy kígyók vonta szarvas kocsit is, hogy tudását terjeszthesse (ismét felbukkan a tudás és a kígyó kapcsolata). Triptolémusz családja gyakorolta a későbbiekben a szertartásokkal kapcsolatos egyik legfontosabb tiszteletet. A résztvevők számára megkérdőjelezhetetlen volt a rítus autentikussága: mint „élő történelem” működött. Jelenleg Európában a pápaság intézménye működik hasonló alapokon. Kezdetben csak attikai férfiak vehettek részt a beavatáson, ám i. e. 300-tól az állam átvette a kontrollt az addigi két családtól, megnőtt a beavatottak száma, a beavatási kritériumok enyhültek (csupán a gyilkosság és a görög nyelv nem ismerete számított kizárási kritériumnak – tréfát nem félretéve: akkor a görögök számára a nyelv ismeretének hiánya felért a gyilkossággal? –, azonban még a gyilkosság alól is lehetett feloldozást kapni), de nem annyira, hogy Néró császár (37–68) beavatását ne utasítsák el (4). A misztériumokat több oldalról is védték. Az i. e.

500 körül a beavatás ára 15 drachma volt az ajándékokon és felajánlásokon felül (5). Ez idő tájt a méloszi Diagorásznak, az Ateistának a misztériumok kritizálása miatt kellett Athénból menekülnie, míg i. e. 415-ben Alkibiádesznek, a hadvezérnek, 1000 drachmát kellett fizetnie és kitiltották a misztériumokról, mivel egy lakoma során gúnyt űzött belőle (6, 7). A misztériumoknak 400 körül szakadt vége, 396-ban a gótok lerombolták a szent helyet, majd ezt követően Theodóziusz római császár betiltotta a rítusokat.

A misztérium emlékeztet az orfikus vallásra és filozófiára. Ennek több oka is lehetett: az orfikus vallás elsősorban Thrákiában terjedt el (Orfeusz maga is thrák volt), a misztériumok fölötti hatalmat gyakorló egyik család feje alapította a thrák királyságot, továbbá ő volt az első papja a misztériumoknak, a hagyomány szerint Héraklész, a mitikus hőst is ő avatta be (8); egyesek mindkét kultuszt az egyiptomi Íziszkultusból eredeteseztetik. Nem meglepő hát a két kultusz hasonlatossága: Orfeusz szintén járt Hadészban, feleségét szerette volna visszakapni, ám ő is sikertelenül tért vissza. A különbség – többek közt –, hogy míg az eleusziszi misztériumok főként érzelmekre ható, teátrális „misztérium”, addig az orfikus kultúra a filozófiával jobban összefonódott (püthagoreusok). Nem annyira az Orfeusz élete köré szövődő hagyomány, mint inkább a

Fogadalmi emléktábla az eleusziszi misztériumokat ábrázoló jelenettel. Nemzeti Régészeti Múzeum, Athén

hagyományokhoz és szövegekhez való viszonyulás a meghatározó, mely időszakonként eltérő.

A gyakorlat

Az úgynevezett kis misztériumok Athénban, tavasszal zajlottak. A jelöltek egy beavató irányításával böjtöltek, tisztulási szertartásokon vettek részt, áldozatokat mutattak be, és előadták a mítosz meghatározott epizódjait. Az így beavatottak ősszel már korlátozott joggal részt vehettek a „nagy misztériumokban”, szeptember közepe táján.

A résztvevők számára megkérdőjelezhetetlen volt a rítus autentikussága: mint „élő történelem” működött.

1. táblázat. Párhuzam a csoportterápiákkal/pszichodrárával

A terápia tartalmazza	A misztériumok mennyiben elégték ezt ki
Egyén és a csoport célja	Jobbá lenni, elfogadni a megváltoztathatatlant, közelebb kerülni Istenhez, beavatottá válni, nem utolsósorban fenntartani a vegetáció ciklusait
A csoport keretfeltételei (idői keretek, téri keretek, finanszírozás, csoporttitok, nyitott vagy zárt csoport, részvétel, hiányzás)	Az időtartam kilenc nap, a tér adott, a finanszírozás tisztázva, a csoporttitok különösen fontos
Tájékoztató a módszerről, beleértve a dramatikus megjelenítés szabályait	A dramatikus megjelenítés szabályai adottak (bár a kezdő, „szemlélő” résztvevők szerepe csekélynek tűnik)
Ráhangelődési fázis	0–2. nap
Munka (dráma/játék) fázis	3–8. nap
Feldolgozási (integrációs) fázis	A feldolgozási fázis, illetve munkafázis valószínűleg összefolyt
Zárókör	9. nap
Terápiás szerződés	A 3. nap egyéni felajánlásai megfelelhetnek egyfajta viselkedésterápiás szerződésnek („ezt várom és ezt adom cserébe”), továbbá – mint láthatjuk – az anyagi vonatkozások is tisztázottak voltak

A „nagy misztériumok” menete (9) a következő volt. Az első napot megelőző nap a résztvevők a szertartás helyére vonultak.

1. nap: *Agyrmos*, „A gyűlés”. 2. nap: *Alade! Mystai!* „Tengerhez beavatottak!” – megtisztulás a tengernél, illetve annak eldöntése, hogy a jelölt részt akar-e venni a misztériumokban. 3. nap: *Heireia Deuro!* „Hozzátok a felajánlásokat!” – a kötelező áldozatok ideje, melyet Keller szerint kiegészítettek az egyéni felajánlások. 4. nap: *Asklepia-Epidauria*, „Gyógyító álmok” – az álmok használata Aszklepiosz szentélyeiben (például Epidauros) is nagy szerepet kapott.

5. nap: *Pompe*, „A nagy szertartás” – a csúcspont, amikor nagy körmenetben Athénból Eleusziszba zárandokoltak. A drámai előadásba aktív szereplőként vonták be az avatottakat is. Először rettegést ébresztettek bennük a fény és a sötétség hirtelen váltakozásával, megmagyarázhatatlan hangokkal, kísérteties és homályos alakokkal, félelmet keltő jelenségekkel (10). Feltételezések szerint egy szent dráma keretein belül a főpapnő Démétér szerepét vette fel, s előadta szívfájdalmát. 6. nap: *Pannychis* – az első termésből készült felajánlás Attika legtermékenyebb területén. A misztériumokban szerepet kap Bacchusz-Dionüsszosz, akit itt Iacchusnak neveznek, így valószínűleg a rítusok egy része rokon a bacchuszi rítusokkal is.

7–8. nap: *Mysterioides Nychtes*, „A misztériumok éjszakái” – a fennmaradt információk szerint fény- és hangeffektusokra (a „settingre”) komoly hangsúlyt fektető szertartás volt (például a főpap kiválasztásában a származás mellett az illető orgánuma is szerepet játszott), melynek végén a résztvevők valószínűleg „újjászülettek”. A 7. napról nem

maradt fenn adat, a 8. nap a halottakkal volt kapcsolatos. 9. nap: *Plemochoai, Epistrophe* – az utolsó napon a misztérium követői visszatértek a fővárosba.

Magát a hagyományt legszebben talán Friedrich Nösselt (1781–1850) foglalta össze:

„Perszefoné, a produktív földanya (Démétér) leánya, a mag. Megörvendezteti a földet a növényekkel, virágokkal ám ezek elhervadnak, eltűnnek és a mag gyorsan eltűnik a föld színéről, a föld alá kerül – az alvilág rettegett uralkodója átveszi hatalmát. Az anya hiába keresi gyermekét, a természet egésze gyászolja elvesztését, mindenki sajnálja és gyászolja őt. De, titokban és láthatatlanul, a mag önmagától fejlődésnek indul, a föld felszínére kerül, ami halott volt, életre kel, a földet friss fű borítja, megörvendezteti Démétért a rég elvesztett leány feltámadásával és mindenki osztozik ebben az örömben” (11).

A misztériumok vetülete napjainkra

A görög tragédiák kialakulását többen az eleusziszi misztériumokból eredeztetik, így az európai irodalom és színjátszás sokat köszönhet nekik.

Mint az 1. táblázat mutatja, szinte bárki részese lehetett a misztériumoknak, kivéve a „vérbűnnel fertőzötteket”, de ez alól volt „kibúvó”, így egy jelenleg is pszichoterápiát igénylő csoport (önvád, krízis, PTSD stb.) is bejuthatott. A második kizáró ok a „görög nyelv nem ismerete”, ami logikus, hiszen a misztériumok meg nem értése, majd a titoktartás esetleges megsértése komoly bonyodalmakhoz vezethetett volna, a profanizálódás megelőzésének alapvető feltétele, és a

Orfeusz szintén járt Hadészban, feleségét visszakapni, ám ő is sikertelenül tért vissza.

résztevőket is védte az esetleges meg nem értés okozta konfúziótól. Mint látjuk, a speciális effektekkel, utalásokkal teli, talán drogokat is felhasználó [kykeion, LSA, mák? (12, 13)] szertartássorozat finoman modulálta a résztvevők érzelmeit, érzékeit, mely – ha félresikerül – komoly, esetleg maradandó károkat okozhatott volna az egyénnek (ha a hitet is figyelembe vesszük, az egész világnak, vegetációnak), ilyenről azonban nem szól beszámoló. A jelenlegi pszichoterápiáknál is feltétel a megértés képessége. Véleményünk szerint drogok nélkül is elérhető volt a kellő hatás: a „set” – színes, szer-teázgató, életüket átható görög hiedelemvilág, valamint az ehhez kapcsolódó, nagyon is valóságos helyszínek, továbbá a papi családok jelenléte (mint élő történelmi bizonyíték) – és a „setting”: fény- és hangeffektusok, ruhák, eszközök – elegendőek lehettek a hatás eléréséhez, akár drogok nélkül is.

Ha a viszonylag egyszerű történetet kontextusaiban vizsgáljuk, egy igen komplex, számos jelentésréteggel bíró valódi dráma bontakozik ki, mely a résztvevők minden rétege számára hordoz mondanivalót: az egyszerű földművesnek a termékenységét biztosító tudást, rítust, az uralkodónak az örök életre és alávetettség-re-hatalomra vonatkozó jelentéseket, míg a filozófusnak a „Nagy Egészre” vonatkozó tudást, mely végeredményben mindenki számára pozitív, hasznos információval és megnyugvással szolgál. Nem elhanyagolható a beavatottság, „valami hatalmasnak részese lenni” érzése,

A Teleszterion Eleusziszbán

melyről ritkán esik szó: napjainkban (a vallásokon kívül) nem igazán beszélhetünk az ember spirituális igényeinek kielégítéséről. Az individualista görögöknek különösen sajátos és megdöbbentő lehetett az alávetettség ilyesfajta érzésének átélése – az emberek nagy része ma sem képes ezt kezelni: a veszteség, gyász, egzisztenciális kiszolgáltatottság talaján kialakuló krízisekkel praxisunkban szinte nap mint nap találkozunk.

—
A szerzők: a Debreceni Egyetem, Orvos- és Egészségügyi Centrum, Pszichiátriai Tanszék munkatársai.
E-mail: efrecska@hotmail.com

Irodalom

- Magyar katolikus lexikon. Elérés: <http://lexikon.katolikus.hu/M/miszt%C3%A9rium.html> (2013.08.02.)
- Cicero MT. De Natura Deorum (bc 45) (On the Nature of the Gods). transl. Francis Brooks (London: Methuen, 1896). Book I, XLI. Elérés: http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=539&chapter=82017&layout=html&Itemid=27 (2013. 08. 02.)
- Frazer JG. Az aranyág. Budapest: Osiris Kiadó; 2002. p. 169-72.
- Wright D. The Eleusinian mysteries and rites. The theosophical publishing house. London, Denver; 1919. p. 72.
- Wright D. The Eleusinian mysteries and rites. The theosophical publishing house London, Denver; 1919. p. 92.
- Wright D. The Eleusinian mysteries and rites. The theosophical publishing house. London, Denver; 1919. p. 75.
- Ókori Lexikon, Alcibiades. Készült az 1902-1904 között Budapesten, a Franklin Társulat által 2 kötetben kiadott mű reprintje alapján. Elérés: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/332.html> (2013. 08. 02.)
- Elérés: <http://en.wikipedia.org/wiki/Eumolpos> (2013. 07. 29.)
- Keller ML. The ritual path of initiation into the eleusinian mysteries. *Rosicrucian Digest* No. 2, 2009.
- Wright D. The Eleusinian mysteries and rites. The theosophical publishing house. London, Denver; 1919. p. 91.
- Wright D. The Eleusinian mysteries and rites. The theosophical publishing house. London, Denver; 1919. p. 102.
- Webster P, Perrine DM. Mixing the Kykeon. *Journal of Psychoactive Plants and Compounds*, New Series 4, 2000. Elérés: <http://www.psychedelibrary.org/Mixing%20the%20Kykeon%20Final%20Draft.pdf> (2013. 08. 03.)
- Graves R. Greek gods and heroes. Doubleday, 1960. p. 17.